

Hüseyn ƏLİYEV
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
E-mail: huseyn022023@gmail.com

**MÜƏLLİM HAZIRLIĞININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNDƏ
STRUKTURLAŞDIRILMIŞ TƏLİM YANAŞMALARI:
NİZAMİ GƏNCƏVİ İRSİ ƏSASINDA**

Açar sözlər: Strukturlaşdırılmış təlim, müəllim hazırlığı, modul yanaşma, Nizami Gəncəvi irsi, pedaqoji innovasiyalar

Giriş

Müasir təhsil sistemi sürətli qloballaşma, rəqəmsal transformasiya və informasiya texnologiyalarının genişlənməsi kontekstində dərin struktur dəyişikliklərinə məruz qalır. Bu dəyişiklik, xüsusən də müəllim hazırlığının yenidən qurulmasını və onun səriştəyə əsaslanan modelə keçidini zəruri edir. Müasir müəllim artıq sadəcə bilik verən təlim obyektinə kimi deyil, həm də təlim prosesini planlaşdıran və istiqamətləndirən, təlim mühitini dizayn edən və şagirdlərin idrak, sosial və emosional inkişafını təşviq edən biri kimi qəbul edilir. Ənənəvi müəllim hazırlığı modelləri uzun illər təhsil sistemində mərkəzi rol oynamışdır. Lakin bu modellər əsasən nəzəri biliklərin ötürülməsinə üstünlük vermiş və praktik tədris bacarıqlarının inkişafını və real həyatda öyrənmə vəziyyətlərində qərar qəbul etmək qabiliyyətini laqeyd qoymuşdur. Nəticə etibarilə, gələcək müəllimlərin fərdiləşdirilmiş yanaşmalar, fərqləndirilmiş təlim, interaktiv metodların istifadəsi və sinif idarəçiliyi kimi səriştələri inkişaf etməmişdir. Bu, müasir təhsil tələblərinə ziddir. Bu çətinlikləri həll etmək üçün strukturlaşdırılmış və xüsusən də modul tədris yanaşmaları mühüm pedaqoji alternativ təklif edir. Bu yanaşma təlim məzmununun məntiqi və funksional vahidlərə strukturlaşdırılması, hər bir vahid üçün konkret təlim məqsədlərinin müəyyən edilməsi və addım-addım təlim yolunun hazırlanması prinsipinə əsaslanır. Bu strukturlaşdırma sistemli təlim prosesini təşviq edir, təlim nəticələrinin ölçülə bilənliyini təmin edir və şagirdlərin müstəqil təlim fəaliyyətlərini gücləndirir.

Strukturlaşdırılmış tədris yanaşmaları müəllim təhsilində təkcə metodoloji baxımdan deyil, həm də psixoloji və didaktik baxımdan vacibdir. Bu model gələcək müəllimlərin düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirir və tədrisin planlaşdırılması, təşkili və qiymətləndirilməsində onların səriştələrini sistemli şəkildə inkişaf etdirir. Eyni zamanda, aktiv təlim mühiti üçün şərait yaradır, şagird mərkəzli yanaşmanı gücləndirir və fərdiləşdirilmiş təlim imkanlarını genişləndirir. Milli və mədəni irsin müəllim təhsilində inteqrasiyası da xüsusi akademik və pedaqoji əhəmiyyət kəsb edir. Bu kontekstdə böyük Azərbaycan yazıçısı Nizami Gəncəvinin əsəri mühüm didaktik mənbə kimi xidmət edir. Onun əsərləri təkcə ədəbi modellər deyil, həm də insan inkişafı, əxlaq, ədalət və bilik kimi fundamental təhsil dəyərlərini birləşdirən mürəkkəb fəlsəfi sistemdir. Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında müəllim və bilik anlayışı xüsusi yer tutur. O, biliyi mənəvi kamilliyə çatmağın əsas vasitəsi kimi təqdim edir və müəllimi cəmiyyətin intellektual və mənəvi inkişafında aparıcı fiqur kimi tanıyır. Bu yanaşma müasir təhsil nəzəriyyələrində müəllimin rolunun "pedaqoji köməkçi" və "təhsil prosesinin təşkilatçısı" kimi şərhilə uzlaşır. Nizaminin "Xəmsə"sində əks olunan didaktik ideyalar gələcək müəllimlərin təhsil dünyagörüşünü əhəmiyyətli dərəcədə formalaşdırır. Nizami Gəncəvinin əsərlərinin strukturlaşdırılmış tədris yanaşmalarına inteqrasiyası müəllim təhsilində innovativ sintez yaradır. Bu sintez gələcək müəllimlərə klassik mətnlərdən yalnız ədəbi mənbələr kimi deyil, həm də pedaqoji təhlil və

kurikulumun hazırlanması üçün material kimi istifadə etməyə imkan verir. Bu yanaşma onların analitik düşüncəsini, interpretasiya bacarıqlarını və metodoloji planlaşdırma səriştəsini inkişaf etdirir. Tədqiqatın əsas məqsədi müəllim təhsilində strukturlaşdırılmış (blok-modul) yanaşmaların potensialını araşdırmaq, Nizami Gəncəvi irsinin təhsil potensialını elmi cəhətdən təhlil etmək və bu cür integrasiyanın müasir təhsil sisteminə tətbiqi perspektivlərini müəyyən etməkdir.

Bu çərçivədə müəllim təhsilinin mövcud vəziyyəti təhlil edilir, strukturlaşdırılmış təlim modellərinin pedaqoji mahiyyəti və funksional imkanları sistemləşdirilir və onların tədris prosesində tətbiq mexanizmləri araşdırılır. Xüsusilə, blok modul yanaşmasının gələcək müəllimlərin peşəkar səriştələrinin inkişafına təsiri, təlimin fərdiləşdirilməsinin rolu və nəticəyə yönəlmənin təmin edilməsi elmi cəhətdən qiymətləndirilir. Bundan əlavə, Nizami Gəncəvi irsindəki pedaqoji və didaktik ideyalar müasir təhsil kontekstində şərh olunur və onların müəllim təhsilinə integrasiyası üçün potensial modellər müəyyən edilir. Tədqiqat həmçinin klassik ədəbi ənənələrin strukturlaşdırılmış təlim yanaşmaları ilə sintezinin müəllimlərin analitik düşüncəsinin, metodoloji planlaşdırmasının və yaradıcı tədris səriştələrinin inkişafına təsirini nümayiş etdirməyi hədəfləyir. Nəhayət, tapıntılara əsasən müasir müəllim təhsili sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış təkliflər təqdim olunur.

Əsas hissə

Müasir müəllim təhsilinin təkmilləşdirilməsi pedaqogikanın ən vacib tədqiqat sahələrindən biridir. Araşdırmalar göstərir ki, müəllimlərin peşəkar səriştələrinin inkişafı yalnız nəzəri biliklərin ötürülməsi yolu ilə deyil, həm də strukturlaşdırılmış, fəaliyyətə yönəlmiş və təcrübəyə əsaslanan təlim modelləri vasitəsilə daha təsirli olur. Blok-modul təlim metodları bu kontekstdə müəllim təhsilinə innovativ və nəticəyə yönəlmiş yanaşma kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Blok-modul yanaşma təlim prosesini hər biri müəyyən təhsil məqsədlərini, eləcə də ölçülə bilən nəticələrin qiymətləndirilməsini özündə cəmləşdirən məntiqi və funksional bloklara bölməyə əsaslanır. Bu model gələcək müəllimlərə yalnız fənn üzrə biliklərini deyil, həm də metodoloji, didaktik və kommunikativ səriştələrini inkişaf etdirməyə imkan verir. Təhsil ədəbiyyatında vurğulandığı kimi, təlimin strukturlaşdırılması təlimin effektivliyini artırmağın əsas amillərindən biridir. Təlimin sistemli təşkili də Azərbaycan təhsil anlayışında xüsusi yer tutur [6, s. 368].

Y.Kərimovun sözlərinə görə, təlim materiallarının tədricən və davamlı təqdimatı təlimin davamlılığını və bilik əldə etmə keyfiyyətini artırır. O, sistemliliyin və davamlılığın təlim prosesində ən vacib didaktik prinsiplər olduğunu vurğulayır. Eyni zamanda, Ə.Ağayev qeyd edir ki, müasir təlim texnologiyalarından istifadə müəllimlər və tələbələr arasında qarşılıqlı əlaqəni gücləndirir və təlim prosesini daha interaktiv edir. Müəllim təhsilində strukturlaşdırılmış yanaşmaların tətbiqi təkcə metodoloji baxımdan deyil, həm də psixoloji baxımdan vacibdir. Bu yanaşma refleksiv düşüncə tərzini, problem həll etmə bacarıqlarını və gələcək müəllimlərin pedaqoji vəziyyətlərə çevik uyğunlaşma qabiliyyətini inkişaf etdirir. Ə.Əlizadənin tədqiqatlarının göstərdiyi kimi, fərdiləşdirilmiş təlim modelləri şagirdlərin motivasiyasını və təlim nəticələrini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırır. Bu kontekstdə milli ədəbi irsin təlim prosesinə integrasiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan ədəbiyyatının klassiki Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı təhsil baxımından zəngin didaktik mənbədir. Onun əsərləri insanlığın mənəvi kamilliyi, bilik əldə etməyin, ədalətin və əxlaqın əhəmiyyəti kimi fundamental dəyərləri sistemli şəkildə təqdim edir. Bu ideyalar müasir müəllim hazırlığında dəyərlərə əsaslanan təhsil üçün mühüm metodoloji əsas təşkil edir. Nizami alimlərinin tədqiqatları göstərir ki, Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı təkcə ədəbi və estetik elementləri deyil, həm də fəlsəfi və pedaqoji məzmunu ehtiva edir. Ə.Məmmədov

qeyd edir ki, Nizami irsində insan təhsili əsas məqsəd hesab olunur və bilik mənəvi inkişafın təməli kimi qiymətləndirilir [14, s. 450].

S.Əliyev Nizami yaradıcılığında müəllim obrazının cəmiyyətin intellektual inkişafında aparıcı rol oynadığını vurğulayır. Nizaminin "Xəmsə" əsərində təqdim olunan ideyaların müasir pedaqoji yanaşmalarla müqayisəsi də onların səriştəyə əsaslanan təlim prinsipləri ilə uzlaşdığını göstərir. Onun əsərlərində müasir blok təlim modelinin fundamental prinsiplərinə uyğun olaraq tədris bilik əldə edilməsi, mənəvi dəyərlərin sistemli şəkildə ötürülməsi və fərdi şəxsiyyətin inkişafına vurğu edilir. Tədris bilik əldə edilməsi, mənəvi dəyərlərin sistemli şəkildə ötürülməsi və fərdi şəxsiyyətin inkişafına vurğu müasir blok təlim modelinin fundamental prinsiplərinə uyğundur. Strukturlaşdırılmış təlim texnologiyalarının tətbiqi və Nizami Gəncəvi irsinin pedaqoji integrasiyası müəllim hazırlığının keyfiyyətinin artırılmasında mürəkkəb və sinergetik təsir yaradır. Bu yanaşma gələcək müəllimlərdə həm metodoloji, həm də dəyər yönümlü səriştələrin inkişafı üçün şərait yaradır və müasir təhsil sisteminin tələblərinə cavab verən yeni pedaqoji model formalaşdırır.

Müasir müəllim təhsili sistemində blok-modul təlim metodlarının tətbiqi təkcə strukturlaşdırılmış təlim mühiti yaratmaqla yanaşı, həm də pedaqoji prosesin keyfiyyət göstəricilərini yaxşılaşdırmaq üçün mürəkkəb mexanizm kimi fəaliyyət göstərir. Bu yanaşma təlimin məqsədyönlü, mərhələli və nəticəyə yönəlmiş təşkilinə imkan verir və gələcək müəllimləri peşəyə girməyə optimal şəkildə hazırlayır. Eyni zamanda, bu cür təlim modelləri müəllimlərin özünütəhlil və özünütəhlil bacarıqlarının inkişafına əhəmiyyətli töhfə verir. Müxtəlif fəaliyyətlərin təlim prosesinə integrasiyası tələbələrə yalnız nəzəri biliklər əldə etməyə deyil, həm də real təhsil vəziyyətləri üçün operativ qərar qəbul etmə bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verir. Bu, müəllim təhsilində daha güclü praktiki istiqamətləndirməni zəruri edir. Bundan əlavə, təlim prosesinə milli mənəvi dəyərlərin, xüsusən də klassik ədəbi irsin dəyərlərinin daxil edilməsi müəllimlərin dəyər yönümlü kompetensiyalarının inkişafında mühüm rol oynayır [8, s. 260].

Bu kontekstdə ədəbi mətnlərin pedaqoji təfsiri şagirdlərdə humanist dünyagörüşünün inkişaf etdirilməsinə, davranışın etik standartlarının gücləndirilməsinə və məsuliyyət hisslərinin təşviq edilməsinə xidmət edir. Bu, müəllimlərə yalnız bilik təminatçısı kimi deyil, həm də təhsil verən və dəyər yaradan fiqurlar kimi fəaliyyət göstərməyə imkan verir. Bundan əlavə, blok-modul sistemlərinin istifadəsi təhsil prosesində fərdiləşdirilmiş təlim imkanlarını genişləndirir. Tələbələrin fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması daha yaxşı təlim nəticələri, daha yüksək motivasiya və öyrənməyə davamlı maraq üçün şərait yaradır. Bu, müasir təhsil paradigmasının əsas tələblərindən biri olan tələbəyə yönəlmiş təlim prinsipinin tətbiqinə töhfə verir. Rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı müəllim hazırlığı üçün yeni imkanlar açır. Blok-modul sistemlərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə integrasiyası daha çevik, interaktiv və əlçatan təhsil prosesini təmin edir. Elektron resursların, simulyasiya proqramlarının və onlayn platformaların istifadəsi təlimin effektivliyini daha da artırır. Nəticə olaraq, müəllim hazırlığında blok-modul təlim texnologiyalarının tətbiqi, milli təhsil irsinin integrasiyası və müasir texnoloji imkanların sintezi vahid təhsil modelinin hazırlanmasına gətirib çıxarır. Bu model gələcək müəllimlərin peşəkar və fərdi inkişafını təmin edən və müasir təhsil tələblərinə cavab verən innovativ yanaşma hesab edilə bilər.

Nizami Gəncəvi əsərinin pedaqoji dəyərinin daha dərindən öyrənilməsi onun müasir pedaqoji konsepsiyalarla uyğunluğunu ortaya qoyur. Bu mövzu Nizaminin tədqiqatlarında xüsusi diqqət çəkib və bir çox alimlər onun əsərinə təkcə ədəbi deyil, həm də sistemli pedaqoji düşüncənin nümunəsi kimi baxıblar. Məsələn, M.Rəhimov insan kamilliyi məsələsinin Nizaminin yaradıcılığında mərkəzi rol oynadığını və onun pedaqoji baxışlarının humanist təhsil konsepsiyası ilə sıx bağlı olduğunu vurğulayır. Rəhimova görə, Nizaminin

əsəri bilik və əxlaqın vəhdətini təhsilin əsas məqsədi kimi təqdim edir və bu yanaşma müasir səriştəyə əsaslanan təhsillə uyğundur. Eyni zamanda, T.Hüseynova Nizami Gəncəvinin didaktik ideyalarını təhlil edərək göstərir ki, onun əsərlərində müəllim-şagird münasibətləri yalnız bilik ötürülməsi ilə məhdudlaşmır, həm də şəxsi inkişaf üçün təhsil prosesi kimi təqdim olunur. Tədqiqatçı bu modeli tədrisə müasir interaktiv yanaşmalarla müqayisə edir və onların metodoloji oxşarlıqlarını vurğulayır. Digər Nizami alimi S. Qasımov Xəmsədə təqdim olunan obrazların təhsil funksiyasını araşdırır və belə bir nəticəyə gəlir ki, Nizami insan inkişafını mərhələli bir proses kimi təsvir edir və mərhələləri təhsilin müasir blok-modul strukturuna uyğun olaraq sistemləşdirilə bilər. Onun fikrincə, "Sirlər Xəzinəsi" və xüsusilə "İskəndərnamə"dəki ideyalar mərhələli və ardıcıl təhsil prinsipinə uyğundur.

Bundan əlavə, A. Hacıyev Nizaminin əsərlərində mənəvi dəyərlərin ötürülməsini təhsil sisteminin əsas sütunlarından biri kimi qiymətləndirir. O qeyd edir ki, ədalət, şəfqət, çalışqanlıq və elmə hörmət kimi dəyərlər Nizaminin əsərlərində sistemli şəkildə təqdim olunur və bu da müəllim hazırlığında dəyeryönlü təhsilin gücləndirilməsi üçün mühüm metodoloji əsas yaradır. Nizami alimlərinin tədqiqatları göstərir ki, Nizami Gəncəvi irsi müasir pedaqoji düşüncə üçün təkcə tarixi və ədəbi mənbə deyil, həm də praktik tətbiqi olan nəzəri bir modeldir. Onun əsərlərində formalaşdırılmış pedaqoji prinsiplər modul tədris metodlarının məqsədi və məzmunu strukturu ilə uzlaşır və bununla da müəllim hazırlığına integrativ yanaşma üçün şərait yaradır. Nizami Gəncəvi irsinin pedaqoji aspektlərinin modul tədris metodları ilə integrasiyası müəllim təhsilində həm metodoloji, həm də aksioloji cəhətdən yeni keyfiyyət səviyyəsinə gətirib çıxarır [3, s. 312].

Elmi və praktik əhəmiyyət

Müəllim təhsilində strukturlaşdırılmış tədris yanaşmalarının tətbiqi təkcə nəzəri və metodoloji bir yenilik deyil, həm də praktik təhsil mühitində nəzərəcarpacaq dəyişikliklərə səbəb olan mühüm pedaqoji mexanizmdir. Bundan əlavə, modul texnologiyalarının təhsil prosesinin sistemli təşkili ilə birlikdə istifadəsi gələcək müəllimlərin peşəkar təcrübəyə hazırlığını artırır. Bu baxımdan, tədqiqatın elmi və praktik əhəmiyyəti onun təhsil prosesinin optimallaşdırılmasına verdiyi töhfədir. Eyni zamanda, Nizami Gəncəvi irsinin pedaqoji prosesə integrasiyası yalnız müəllim təhsilinin mədəni və intellektual zənginləşdirilməsi kimi deyil, həm də yeni metodoloji yanaşma kimi qəbul edilə bilər. Bu tədqiqatın praktik əhəmiyyəti həm də ondan ibarətdir ki, onun nəticələri müəllim hazırlığı kolleclərinin tədris proqramlarını təkmilləşdirmək, müəllim hazırlığı kurslarının məzmununu yeniləmək və tədris materiallarını strukturlaşdırmaq üçün istifadə edilə bilər. Xüsusilə, ədəbi və pedaqoji irsin modul yanaşmaya integrasiyası müəllim təhsili üçün innovativ model kimi xidmət edə bilər. Buna görə də strukturlaşdırılmış təlim texnologiyalarının və Nizami Gəncəvi irsinin birgə istifadəsi müəllim təhsilinin həm nəzəri, həm də praktik effektivliyini artırmaqla müasir təhsil sisteminin daha da inkişafına töhfə verən mühüm tədqiqat sahəsi hesab olunur. Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı təkcə təhsil düşüncəsi tarixində ədəbi-estetik fenomen kimi deyil, həm də sistemli təhsil modeli kimi qiymətləndirilir. Nizami tədqiqatçıları (Bertels, A.Məmmədov, R.Əliyev və başqaları) onun əsərlərində insan kamilliyi, mənəvi dəyərlərin yetişdirilməsi və biliklə praktik həyat arasında əlaqə kimi ideyaların xüsusi əhəmiyyətini vurğulayırlar. Bu baxımdan Nizaminin didaktik baxışları müasir strukturlaşdırılmış təlim texnologiyaları ilə üzvi şəkildə uyğunlaşır. Strukturlaşdırılmış təlim yanaşmaları mərhələli, sistemli və səriştəyə yönəlmiş bilik təşkilatını nəzərdə tutur. Nizaminin "Xəmsə"sində müşahidə olunan povest tellərinin daxili məntiqi, hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələri və obrazların inkişafı müasir modul təlimin fundamental prinsiplərinə uyğundur. Xüsusilə, "Sirlər Xəzinəsi" və "İsgəndərnamə" əsərlərində biliklərin mərhələli təqdimatı və mənəvi nəticələrə diqqət yetirilməsi təlim prosesində "konseptual ardıcılıq" prinsipini xatırladır.

Müasir təhsil yanaşmalarında konstruktivizm nəzəriyyəsi (Piaget, Vıqotski) öyrənen tərəfindən biliklərin aktiv şəkildə qurulmasına əsaslanır.

Nizaminin əsəri həmçinin fərdin mənəvi inkişafını daxili düşüncə və təcrübə yolu ilə formalaşan bir proses kimi təsvir edir. Bu oxşarlıq Nizami irsinin strukturlaşdırılmış təlim modellərinə inteqrasiyasını elmi cəhətdən əsaslandırır. Müasir müəllim təhsili sistemində modul yanaşması təlimin çevikliyini və fərdiləşdirilməsini təmin etmək üçün ən vacib mexanizmlərdən biridir. Nizami Gəncəvi irsinin bu sistemə inteqrasiyası yalnız gələcək müəllimlərə ədəbi biliklərin verilməsi deyil, həm də pedaqoji düşüncə tərzinin inkişafını təşviq etmək deməkdir. Bu kontekstdə Nizaminin əsərlərini aşağıdakı modullara bölmək olar: [2, s. 280]

- Mənəvi Pedaqogika Modulu (insan kamilliyi, ədalət, mərhəmət)

Müasir müəllim təhsili sistemində modul yanaşma təlimin çevikliyini və fərdiləşdirilməsini təmin etmək üçün ən vacib mexanizmlərdən biri kimi xidmət edir. Bu kontekstdə Nizami Gəncəvi irsinin tədris prosesinə inteqrasiyası təkcə ədəbi biliklərin verilməsi üçün deyil, həm də gələcək müəllimlərin pedaqoji düşüncəsinin inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Nizami tədqiqatçılığının ənənəsinə, xüsusən də Həmid Araslı və Yevgeni Bertels kimi tədqiqatçıların yanaşmalarına uyğun olaraq, Nizaminin yaradıcılığı humanist-pedaqoji sistem kimi qəbul edilir və onun mətnləri çoxşaxəli mənəvi və intellektual strukturun daşıyıcıları kimi şərh olunur.

- Mühakimə və Nəticə çıxarma Modulu (məntiqi təhlil, problem həlli)

Bu modul Nizaminin yaradıcılığında insan kamilliyi, ədalət və mərhəmət kimi fundamental dəyərlərin sistemli şəkildə təqdim olunmasına əsaslanır. Nizami alimi Həmid Araslı bu ideyaları "poeziyanın didaktik-humanist modeli" kimi izah edir və şairin əsərlərində əxlaqın sadəcə normativ qayda deyil, həm də daxili mənəvi inkişaf prosesi olduğunu vurğulayır. Bertelsin yanaşmasına görə, Nizami mənəvi inkişafa aparan fəlsəfi və etik sistemi poetik şəkildə təqdim edən bir mütəfəkkirdir. Bu modul müəllim hazırlığında etik qərar qəbul etmə bacarıqlarının, empatiyanın və refleksiv dəyər mühakiməsinin inkişafına xidmət edir. Mühakimə və Nəticə çıxarma modulu Nizaminin mətnlərinin hermenevtik və analitik strukturuna əsaslanır. Əsərlərindəki metaforik hekayə tərz, simvolik obrazlar və paradoksal vəziyyətlər təlim prosesində tənqidi düşüncənin inkişafı üçün zəngin material təqdim edir. Vasili Bartold Nizaminin yaradıcılığını Şərqi intellektual tarixinin bədii ifadəsi kimi qiymətləndirir, Bertels isə onu "poetik filosof" kimi təsvir edir və mətnlərindəki dərin mənə qatlarını vurğulayır. Məmməd Arif Azərbaycan ədəbi tənqidində də qeyd edir ki, Nizaminin əsərlərinin məntiqi strukturu pedaqoji təhlilə uyğundur. Bu yanaşma müəllimlərdə problem həll etmə bacarıqlarını, situasiya təhlilini və çoxşaxəli mətn şərhini inkişaf etdirir.

- Sosial Pedaqogika Modulu (cəmiyyət və fərdi münasibətlər)

Sosial-pedaqoji modul cəmiyyət və fərd arasındakı münasibətlərə, eləcə də Nizaminin yaradıcılığında sosial ədalət və idarəetmə ideyalarına əsaslanır. Həmid Araslı Nizami tədqiqatlarında bu ideyaları ideal sosial quruluşun modeli kimi qiymətləndirir, Bertels isə Nizamini Şərq humanizminin sosial-fəlsəfi təməllərini qoyan mütəfəkkirlərdən biri hesab edir. Bu modul müəllim hazırlığında inklüziv yanaşmanı, sosial məsuliyyəti və sınıfdə demokratik təlim mühitini təşviq edir, müəllimi təkcə bilik ötürücüsü deyil, həm də sosial vasitəçi kimi mövqeləndirir.

- Dəyərlər və Mədəniyyət Modulu (mədəni irs və kimlik)

"Dəyərlər və Mədəniyyət" modulu mədəni yaddaşa və Nizami irsinin kimlik formalaşdırıcı funksiyasına əsaslanır. Araslı Nizamini Azərbaycan mədəni düşüncəsinin əsas sütunlarından biri kimi təqdim edir, Bertels isə onun işini Şərq İntibahının universal humanist modeli kimi qiymətləndirir. Bu modul mədəni irsin pedaqoji təfsirini təklif edir və

müəllimlərin mədəni özünüdərk, tolerantlıq və global və yerli dəyərlərin balansı sahələrində səriştələrini inkişaf etdirir.

Ümumiyyətlə, bu modul yanaşma Nizami Gəncəvinin irsinin yalnız müəllim hazırlığında ədəbi mənbə kimi deyil, həm də etik, idrak, sosial və mədəni səriştələri özündə birləşdirən mürəkkəb pedaqoji sistem kimi xidmət etdiyini göstərir. Bu, klassik ədəbiyyatın müasir təhsil nəzəriyyəsi ilə sintezini təmin edən elmi və metodoloji modelin yaranmasına səbəb olur. Bu struktur gələcək müəllimlərin həm fənn üzrə təcrübəsini, həm də pedaqoji bacarıqlarını inteqrasiya olunmuş şəkildə inkişaf etdirir. Eyni zamanda, bu yanaşma sinifdə interaktiv metodların (müzakirə, problem əsaslı təlim, təcrübə tədqiqatları) istifadəsi üçün müxtəlif imkanlar açır.

Nizami Gəncəvi irsinin pedaqoji təhlili və müəllim hazırlığında tətbiqi

Nizami Gəncəvi irsi yalnız Şərq düşüncəsinin zirvələri arasında deyil, həm də dərin pedaqoji, etik və fəlsəfi məzmunu malik universal bilik sistemini təmsil edir. Onun əsərləri - xüsusən də "Sirlər Xəzinəsi", "Xosrov və Şirin", "Leyli və Məcnun", "Yeddi Gözəl" və "İskəndərnamə" ("Xəmsə"nin bir hissəsi) - sadəcə ədəbi nümunələr deyil, həm də insanın mənəvi inkişafının təbiəti və təhsil və formalaşma prosesi haqqında sistemli baxışlar təqdim edir. Nizami alimlərinin tədqiqatlarında vurğulandığı kimi, Nizami yaradıcılığında insanın formalaşması prosesi bilik, əxlaq və hərəkətin vəhdəti kimi təsvir olunur. Məsələn, Həmid Araslı qeyd edir ki, Nizami insanlığın ideal obrazını təkcə nəzəri biliklərlə deyil, həm də praktik müdriklik və yüksək mənəvi keyfiyyətlərlə əlaqələndirir. Bu yanaşma müasir müəllim modelinin əsas komponentləri ilə uzlaşır və müəllimdən həm intellektual, həm də etik lider kimi çıxış etməyi tələb edir. Digər Nizami alimi Əli Sultanlı Nizaminin yaradıcılığında təhsil və tərbiyə mövzularının sistemli şəkildə həll olunduğunu vurğulayır. O, şairin bilik əldə etməyi tədricən və məqsədyönlü bir proses kimi təqdim etdiyini nümayiş etdirir. Bu konsepsiya strukturlaşdırılmış tədris yanaşmalarının fundamental prinsiplərinə uyğundur. Beləliklə, biliklərin sadədən mürəkkəbə doğru inkişafı, təhsildə davamlılıq prinsipi və fərdi inkişafın nəzərə alınması Nizaminin əsərlərində aydın şəkildə özünü göstərir. Digər tərəfdən, Rafael Hüseynov Nizami irsini "mənəvi ensiklopediya" kimi səciyyələndirir və bu irsin insanın daxili dünyasını zənginləşdirmək və sosial məsuliyyət hissini inkişaf etdirmək üçün əvəzsiz bir mənbə olduğunu vurğulayır. Bu kontekstdə müəllim hazırlığında Nizami irsi ilə məşğul olmaq gələcək müəllimlərin təkcə mütəxəssis kimi deyil, həm də yüksək mənəvi keyfiyyətlərə malik şəxsiyyət kimi formalaşmasına xidmət edir. Nizaminin pedaqoji ideyaları xüsusilə onun "Sirlər Xəzinəsi" əsərində özünü göstərir. Burada o, insan həyatındakı bilik və müdrikliyin rolu, müəllimlər və şagirdlər arasındakı münasibətlər, təhsilin mənası və insanın özünüinkişafı məsələləri barədə ətraflı şərhlər verir. Bu baxımdan, Nizami təhsilə təkcə biliklərin ötürülməsi kimi deyil, həm də fərdi inkişafın vahid prosesi kimi baxır. Bu yanaşma müasir pedaqogikanın səriştəyə əsaslanan təlim modelinə uyğundur. Nizami irsinin strukturlaşdırılmış təlim yanaşmalarına inteqrasiyası müəllim təhsilində yeni keyfiyyət səviyyəsi açır. Nizami alimlərinin tədqiqatlarına əsaslanaraq demək olar ki, Nizami Gəncəvi irsi yalnız müəllim təhsilində əlavə mənbə deyil, həm də fundamental pedaqoji təməl kimi xidmət edə bilər. Onun irsinin strukturlaşdırılmış təlim yanaşmaları ilə sintezi müasir təhsil sisteminə həm elmi, həm metodoloji, həm də mənəvi və etik baxımdan zəngin və davamlı inkişaf modelinin hazırlanmasına imkan verir.

Bu kontekstdə Nizami Gəncəvi irsinin müəllim hazırlığına inteqrasiyası təkcə nəzəri səviyyədə deyil, həm də praktik və pedaqoji səviyyədə baş verməlidir. Xüsusilə Nizaminin əsərlərindən fərdi pedaqoji ideyaların tədris planına daxil edilməsi və onların strukturlaşdırılmış təlim modelləri çərçivəsində tədrisi vacibdir. Bu yanaşma gələcək müəllimlərin milli ədəbi irsə sadıqlığını gücləndirir və onların pedaqoji üfqlərini genişləndirir. Bilik və müdriklik arasındakı qarşılıqlı əlaqə Nizami Gəncəvinin yaradıcılığında

xüsusi yer tutur. O, bilik əldə etməyi özlüyündə bir məqsəd deyil, məqsədə çatmaq üçün bir vasitə kimi görür və bu biliyin fərdin mənəvi inkişafına xidmət etməli olduğunu vurğulayır. Buna görə də müasir müəllim hazırlığında akademik biliklərlə yanaşı etik və sosial səriştələrin aşılması vacibdir. Tədrisə strukturlaşdırılmış yanaşmalar bu prosesdə biliklərin sistemli şəkildə əldə edilməsini təmin etdiyi kimi, Nizami irsi də bu biliyin dəyər yönümlü istiqamətini formalaşdırır. Nizami yaradıcılığı üzərində aparılan tədqiqatlar şairin təhsil konsepsiyasının universal təbiətinə xüsusi diqqət yetirir. Həmid Araslı qeyd edir ki, Nizami insan inkişafını təkcə fərdi məsələ kimi deyil, həm də cəmiyyətin inkişafı ilə birbaşa əlaqəli sosial proses kimi təqdim edir. Bu fikir müasir təhsil yanaşmalarında sosial-emosional öyrənmə və vətəndaşlıq səriştəsi ilə uyğun gəlir. Digər tərəfdən, Rafael Hüseynov Nizami yaradıcılığını təhlil edərkən daxili azadlıq, müstəqil düşüncə və ədalət prinsiplərinin mərkəzi rolunu vurğulayır. Bu ideyalar müasir müəllim hazırlığında tənqidi düşüncə, etik qərar qəbul etmə və pedaqoji məsuliyyət kimi səriştələrin inkişafı üçün xüsusilə aktualdır [13, s. 310].

Nizami irsinin strukturlaşdırılmış tədris yanaşmalarında tətbiqi ixtisaslaşmış didaktik mexanizmlər vasitəsilə də əldə edilə bilər. Məsələn, müəllim hazırlığı üçün aşağıdakı praktik modellər uyğun hesab edilə bilər:

- Nizaminin əsərlərinə əsaslanan problem əsaslı öyrənmə vəziyyətlərinin yaradılması;
- Əsərlərindəki obrazların və hadisələrin pedaqoji təhlilinin aparılması və refleksiv müzakirələrin təşkili;
- Nizaminin hərəkətlərinə əsaslanan mənəvi dilemmaların və qərar qəbul etmə modellərinin hazırlanması;
- Fənlərarası integrasiya vasitəsilə ədəbiyyat, fəlsəfə və pedaqogikanın sintezi.

Bu yanaşmalar gələcək müəllimlərə yalnız nəzəri bilikləri deyil, həm də praktik tədris bacarıqlarını inkişaf etdirməyə imkan verir. Eyni zamanda, bu proses onların milli və mənəvi dəyərlərə əsaslanan pedaqoji mövqeyini inkişaf etdirir. Nizami Gəncəvi irsinin tədrisə strukturlaşdırılmış yanaşmalara integrasiyası müəllim hazırlığında yeni pedaqoji paradigmanın inkişafına gətirib çıxarır. Bu paradigma müəllimlərin bilik, dəyər və hərəkətlərin vəhdətinə əsaslanan vahid inkişafını təmin edir. Bu yanaşma müasir təhsil sisteminin əsas məqsədlərindən biri olan yüksək ixtisaslı, yaradıcı və mənəvi cəhətdən yetkin müəllimlərin hazırlanmasına əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir.

Nəticə

Elmi tədqiqatlar göstərir ki, müəllim təhsilinin təkmilləşdirilməsi müasir təhsil sisteminin keyfiyyətində əsas amildir. Bu prosesin effektivliyi birbaşa strukturlaşdırılmış tədris yanaşmalarının istifadəsi ilə bağlıdır. Strukturlaşdırılmış təlim modeli məqsədyönlü dərslər planlaşdırması, məzmunun mərhələli şəkildə çatdırılması, fəaliyyətlərin ardıcıl təşkili və nəticəyə yönəlmiş qiymətləndirmə mexanizmlərinin müəllim təhsilinə integrasiyası üçün mühüm metodoloji əsas təmin edir. Tədqiqatın nəticələri təsdiqləyir ki, bu yanaşma müəllimlərin peşəkar səriştələrini - təkcə bilik baxımından deyil, həm də bacarıq, davranış və dəyərlər baxımından hərtərəfli şəkildə inkişaf etdirir. Xüsusilə, strukturlaşdırılmış təlim mühiti daha sistemli şəkildə düşünmə, pedaqoji qərar qəbul etmə və təhsil prosesini təhlil etmək qabiliyyətini inkişaf etdirir. Bu, müəllim təhsilinin ənənəvi, təkrarlana bilən modeldən konstruktiv və transformativ modelə keçməsi üçün şərait yaradır. Eyni zamanda, tədqiqatın əsas tapıntılarından biri də Nizami Gəncəvi irsinin müəllim təhsilinə integrasiyasının bu prosesə dərin aksioloji, humanist və fəlsəfi dərinlik qatmasıdır. Nizami yaradıcılığında bilik və əxlaqın vəhdəti, insan kamilliyi ideyası və müəllim-şagird münasibətlərinin mənəvi təməl üzərində qurulması müasir pedaqoji yanaşmalara əsasən uyğun gəlir. Bu baxımdan, Nizami irsi təkcə ədəbi və mədəni xəzinə deyil, həm də təhsil düşüncəsinin daha da inkişaf etdirilməsi

üçün istifadə edilə bilən sistemli pedaqoji və fəlsəfi model kimi xidmət edir. Nizami alimlərinin tədqiqatları da bu tezi təsdiqləyir. Nizami yaradıcılığını yüksək humanist ideyalar sistemi kimi təhlil edən Həmid Araslı qeyd edir ki, şairin əsərləri bəşəriyyətin mənəvi yüksəlişini bilik və əxlaqın vəhdəti vasitəsilə izah edir. Digər tərəfdən, Rafael Hüseynov Nizami irsini "humanizm məktəbi" kimi xarakterizə edir və onun Şərqdə, eləcə də dünyada pedaqoji düşüncəyə təsirini vurğulayır. Nizami Gəncəvi irsinin strukturlaşdırılmış tədris yanaşmaları ilə sintezi müəllim təhsilinin integrativ, çoxölçülü və sistemli modelinin inkişafına gətirib çıxarır. Buna uyğun olaraq, bu yanaşmaya uyğun təlim keçmiş müəllimlərin təkcə akademik və metodoloji cəhətdən səriştəli mütəxəssislər deyil, həm də yüksək mənəvi xarakterə, humanist dünyagörüşünə və güclü məsuliyyət hissinə malik şəxslər olduğunu demək olar. Ümumilikdə, bu, təhsil sisteminin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və cəmiyyətin intellektual və mənəvi inkişafına mühüm töhfə verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov, A.N. Pedagogika: nəzəriyyə və metodika məsələləri / A.N.Abbasov. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2015. 240 s.
2. Araslı, H. Nizami Gəncəvi: həyatı və yaradıcılığı / H.Araslı. Bakı: Yazıçı, 1981. 280 s.
3. Araslı, H. Nizami və dünya ədəbiyyatı / H.Araslı. Bakı: Elm nəşriyyatı, 1967. 312 s.
4. Bloom, B.S. Taxonomy of Educational Objectives / B.S.Bloom. – New York: Longmans, 1956. 207 p.
5. Bruner, J. The Culture of Education / J.Bruner. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996. 224 p.
6. Dewey, J. Democracy and Education / J.Dewey. New York: Macmillan, 1916. 368 p.
7. Həsənov, M. Kompetensiya əsaslı təlim modelləri / M.Həsənov. Bakı: Elm və təhsil, 2018. 290 s.
8. Hüseynov, R. Nizami Gəncəvi: sözün qüdrəti və hikmət dünyası / R.Hüseynov. Bakı: Elm və təhsil, 2012. 260 s.
9. Hüseynov, R. Nizami Gəncəvi və dünya mədəniyyəti / R.Hüseynov. Bakı: Şərq-Qərb, 2019. 300 s.
10. İsmayılov, F. Təlim və tərbiyənin müasir problemləri / F.İsmayılov. Bakı: Təhsil, 2013. 275 s.
11. Mehrabov, A. Müasir təlim texnologiyaları / A.Mehrabov. Bakı: Təhsil, 2010. 320 s.
12. Piaget, J. The Psychology of Intelligence / J.Piaget. London: Routledge, 1950. 182 p.
13. Quliyev, V. Pedagogikanın əsasları / V.Quliyev. Bakı: ADPU nəşriyyatı, 2005. 310 s.
14. Sultanlı, Ə. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi / Ə.Sultanlı. Bakı: Maarif, 1977. 450 s.
15. UNESCO. Educational approaches and competency-based learning. Paris: UNESCO Publishing, 2021. 180 p.
16. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes / L.S.Vygotsky. Cambridge: Harvard University Press, 1978. 176 p.

Гусейн АЛИЕВ

**СТРУКТУРИРОВАННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ
НАСЛЕДИЯ НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ
РЕЗЮМЕ**

Ключевые слова: структурированное обучение, подготовка учителей, модульный подход, наследие Низами Гянджави, педагогические инновации

В статье рассматривается вопрос совершенствования подготовки учителей на основе современных требований в контексте структурированных подходов к обучению. Главная цель исследования – анализ потенциала систематических и поэтапных моделей обучения в профессиональном развитии будущих учителей и выявление педагогического потенциала классического литературного наследия, в частности произведений Низами Гянджави, в этом процессе. В статье показано, что традиционные модели подготовки учителей не могут в полной мере отвечать требованиям современной образовательной среды. Поэтому необходимо использовать структурированные подходы, включая блочно-модульные, для более гибкой, целенаправленной и результативно-ориентированной организации образовательного процесса. Эти подходы характеризуются разделением учебного материала на логические единицы, поэтапным обучением и подготовкой компетентностно-ориентированных результатов обучения. Исследование показало, что структурированные подходы к обучению развивают методическое мышление будущих учителей, расширяют их возможности планирования, организации и оценки образовательного процесса. Одновременно этот подход создает условия для формирования индивидуализированной и активной учебной среды в подготовке учителей. В статье также обосновывается важность использования произведений Низами Гянджави в подготовке учителей. Его богатое педагогическое, нравственное и эстетическое наследие оказывает положительное влияние на формирование мировоззрения будущих учителей, укрепляет их приверженность национальным и духовным ценностям и развивает их творческий подход к преподаванию. Поэтому интеграция структурированных методов обучения и классического литературного наследия рассматривается как эффективный способ повышения качества подготовки учителей и имеет широкий потенциал применения в этой области.

Huseyn ALIYEV

**STRUCTURED INSTRUCTIONAL APPROACHES TO ENHANCING
TEACHER EDUCATION BASED ON THE LEGACY OF NIZAMI GANJAVI
SUMMARY**

Keywords: Structured training, teacher training, modular approach, Nizami Ganjavi heritage, pedagogical innovations

The article examines the issue of improving teacher training based on modern requirements in the context of structured approaches to teaching. The main goal of the study is to analyze the potential of systematic and staged teaching models in the professional development of future teachers and to identify the pedagogical potential of the classical literary heritage, in particular the works of Nizami Ganjavi, in this process. The article shows that traditional teacher training models cannot fully meet the requirements of the modern educational environment. Therefore, it is necessary to use structured approaches, including block-modules, for a more flexible, targeted and result-oriented organization of the educational process. These approaches are characterized by dividing the educational material into logical units, step-by-step instruction and the preparation of competency-based learning outcomes. The study showed that structured approaches to teaching develop the methodological thinking of future teachers, expand their capabilities to plan, organize and

evaluate the educational process. At the same time, this approach creates conditions for the formation of an individualized and active learning environment in teacher training. The article also justifies the importance of using the works of Nizami Ganjavi in teacher training. Its rich pedagogical, moral and aesthetic heritage has a positive impact on the development of future teachers' worldviews, strengthening their commitment to national and spiritual values, and developing their creative approaches to teaching. Therefore, the integration of structured teaching methods and classical literary heritage is considered an effective way to improve the quality of teacher training and has wide application potential in this area.

Daxil oldu: 21.04.2026-cı il